

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Світлана БАРТИШ

кандидат філологічних наук

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

вул. Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ORCID: 0009-0001-5126-7632

svbartish.new@gmail.com

Галина ДЕРКАЧ

кандидат філологічних наук

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

вул. Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ORCID: 0000-0003-0923-2134

halder@tnpu.edu.ua

У статті розглянуто теоретичні засади літературознавчої антропології та її значення для аналізу літературних текстів. Зазначено, що літературознавча антропологія виникає унаслідок намагання зрозуміти людину з антропологічного, літературного, філософського, етнографічного, культурологічного поглядів; методологічні перспективи, які використовує літературознавча антропологія для кращого розуміння літературних текстів, впливають саме з «люднознавства», оскільки визнання людини унікальною істотою, яка здатна створювати власний світ, лежить в основі антропологічної теорії. Виходячи з аналізу праць українських та зарубіжних дослідників, літературознавча антропологія трактується як одна з можливих методологічних перспектив чи один із можливих варіантів інтерпретації художніх текстів. У літературній антропології поєднуються два різні аргументаційні напрями, оскільки, з одного боку, більша увага приділяється знанню про людину, а з іншого – відображенню людини в літературі. Керуючись переконанням, що літературознавство існує для літератури, а не навпаки, йдеться скоріше про пропозиції інтерпретації, ніж про створення і захист теоретичних позицій як самоціль. Зауважено, що література є подвійно значущою з антропологічного погляду: вона зображує людину, розглядає її та естетично впорядковує, оформлює ставлення людини до світу. Щоб осмислити це в літературознавчій антропології, потрібний не так «метод» у строгому розумінні цього слова, як поєднання літературних, науково-історичних, науково-теоретичних, а також рецептивних і герменевтичних підходів.

Передбачаючи індивідуально-людський, гуманістичний погляд на тексти художньої словесності, літературознавча антропологія тим самим ставить нову призму їх дослідження. Визнання у художньому тексті першопланової ролі людини є імпульсом не лише для кількісної переоцінки цінностей, а й для переосмислення феномену самої людини. Через антропологічний принцип літературознавча наука намагається пояснити людину і навколишній світ, зрозуміти людину як творця культури та історії, а роль літератури полягає у тому, щоб дати людині «інше» знання про себе, бути коментарем її культурного та історичного розвитку.

Ключові слова: антропологічний підхід, антропологія літератури, інтерпретація тексту, літературний текст, літературознавча антропологія.

THEORETICAL BASIS OF THE ANTHROPOLOGICAL APPROACH IN LITERARY STUDIES

Svitlana BARTISH

PhD in Philology,

*Lecturer of the Department of Ukrainian and
Foreign Literature and Methods of Their Teaching*

*Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Kryvonosa str., Ternopil*

Halyna DERKACH

PhD in Philology,

*Associate Professor of the Department of Foreign Languages
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Kryvonosa str., Ternopil*

The article deals with the theoretical foundations of literary anthropology and its significance for the analysis of literary texts. It is noted that literary anthropology arises as a result of an attempt to understand a person from anthropological, literary, philosophical, ethnographic, and cultural points of view; the methodological perspectives used by literary anthropology for a better understanding of literary texts derive precisely from “human studies” since the recognition of a person as a unique being who is capable of creating his world is the basis of anthropological theory. Based on the analysis of the works of Ukrainian and foreign researchers, literary anthropology is interpreted as one of the possible methodological perspectives or one of the possible options for interpreting artistic tests. In literary anthropology, two different argumentative directions are combined, since, on the one hand, more attention is paid to knowledge about man, and on the other hand, to the reflection of man in literature. Guided by the conviction that literary studies exists for literature, and not the other way around, it is more about proposals for interpretation than about the creation and defense of theoretical positions as an end in itself. It is noted that literature is doubly

significant from an anthropological point of view: it depicts a person, examines him and aesthetically organizes, forms a person's attitude to the world. To make sense of this in literary anthropology, what is needed is not so much a «method» in the strict sense of the word, as a combination of literary, scientific-historical, scientific-theoretical, as well as receptive and hermeneutic approaches. Anticipating an individual-human, humanistic view of literary texts, literary anthropology thereby sets a new prism for their research. Recognition of the primary role of a person in an artistic text is an impulse not only for a quantitative reassessment of values but also for a rethinking of the phenomenon of the person himself. Through the anthropological principle, literary science tries to explain man and the surrounding world, to understand man as a creator of culture and history, and the role of literature is to give man «different» knowledge about himself, to be a commentary on his cultural and historical development.

Key words: *anthropological approach, anthropology of literature, text interpretation, literary text, literary anthropology.*

Постановка проблеми. Для сучасної літературознавчої науки характерним є методологічний плюралізм. Множинність підходів до вивчення художнього тексту стала нормою наукового осмислення творів. Серед розмаїття методів інтерпретації художнього тексту виділяємо літературознавчу антропологію, період зародження і розвитку якої припадає на кінець ХХ – початок ХХІ ст. Літературознавча антропологія виникає унаслідок намагання зрозуміти людину з антропологічного, літературного, філософського, етнографічного, культурологічного поглядів. Виділившись із теоретичних засад загальної антропології, вона намагається зрозуміти і пояснити людину крізь призму художньої дійсності. Літературознавча антропологія ставить перед дослідником питання: хто така людина, як проявляється специфіка її спілкування з навколишнім світом та іншими людьми. Уже за самим характером свого змісту та формою організації текстових стратегій література просто змушує звертатися до таких аспектів, які ще донедавна залишалися поза увагою вчених-літературознавців, уважає Ф. Штейнбук [7, с. 103]. Тому прочитання людини в контексті художнього тексту, прагнення окреслити прийоми та засоби відтворення загальнолюдського в канві художнього тексту є цілком умотивованими, уважає Т. Музика [2, с. 103]. Літературознавча антропологія на сучасному етапі свого розвитку ставить перед собою мету виробити методіку, за допомогою якої можна було б побачити людину в різних проєкціях. Польський дослідник М. Марковський визначає її сучасний стан розвитку як «найновішу літературознавчу мутацію, яка, згідно з модерними поглядами, перетворює свій предмет, винаходячи нові способи дослідження» [1, с. 492].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні вже чітко означено переваги літературознавчої антропології, хоча дискусії навколо цього питання не припиняються й досі.

Л. Тарнашинська ставить цілком закономірні запитання: чому ця методологія прокладає собі самостійний шлях, намагаючись виокремитися з-поміж

перевірених часом і практикою методологій саме нині? наскільки ця тенденція є своєрідною методологічною модою і наскільки – відповіддю на виклики часу? Дослідниця зазначає, що у сьогоднішньому існуванні людини присутній надзвичайно великий брак відчуття константи, постійними супутниками індивіда є переживання та стреси, відсутнє відчуття захищеності, впевненості у власних силах і можливостях, людина намагається зрозуміти себе через себе, через власну індивідуальність. Адже переломні періоди щоразу по-новому ставлять і формулюють проблему людини. Тому наука, у тому числі й літературознавча, намагається через антропологічний принцип пояснити і саму людину, і навколишній світ, зрозуміти людину як творця культури та історії. Визнання людини унікальною істотою, яка, звертаючись до сфери культури, здатна створювати власний світ, і лежить, власне, в основі антропологічної теорії [6, с. 49–150].

З'явившись як неминуха реакція на появу багатьох наук, спрямованих на вивчення людини в різних аспектах, філософська антропологія, яка прагнула цілісного знання про людину, «зіткнулася з проблемою мови вираження», зауважує О. Суховій [5, с. 8]. Закономірно, уважає Т. Музика, що цією «мовою вираження», «ґрунтом для переосмислення ключових антропологічних понять стало красне письменство» [2, с. 453], бо саме художні тексти «показують нам не артефакти та їхні внутрішні суперечності, а передусім людину, яка з їхньою допомогою намагається якось зорієнтуватись у власному світі» [1, с. 492]. Л. Тарнашинська теж звертає увагу на цю провідну думку, розглядаючи виникнення літературознавчої антропології як реакцію на «появу багатьох літературознавчих дисциплін, що вибрали об'єктом дослідження – через посередництво літературного тексту – людину в різних аспектах її буття», яка через канву літературного твору намагається цілісно розглянути людину. [6, с. 50]. Тобто, підсумовує Т. Романко, за допомогою літературних творів, через сприйняття художнього твору людина може віднайти істини буття, знайти відповіді на життєво важливі питання і, таким чином, досягнути суті власного існування. Літературний твір, рецепція художнього тексту та його інтерпретація є одними зі шляхів пізнання світу та самопізнання [4, с. 192].

Учені не мають єдиної думки щодо літературознавчої антропології. Одні вважають її самостійною науковою дисципліною, інші – відокремленням від загальної чи культурної антропології.

Мета статті – розглянути теоретичні засади літературознавчої антропології та її значення для аналізу літературних текстів.

Виклад основного матеріалу. Література часто трактує людину *зокрема і конкретно та універсально і загально*. Художні тексти показують людину в її умовах і можливостях, у її досягненнях і невдачах, по-особливому вони звертаються до людини в естетичному досвіді. У процесах вигадки та уявлення, читання і розуміння сприйнятого література вступає у зв'язок із людиною, її знаннями про себе саму і можливостями світосприйняття і світобудови. Тому література є подвійно значуща з антропологічного погляду: вона зображає людину, розглядає

її та естетично впорядковує, оформлює ставлення людини до світу. Щоб осмислити це в літературознавчій антропології, потрібний не так «метод» у строгому розумінні цього слова, як поєднання літературних, науково-історичних, науково-теоретичних, а також рецептивних і герменевтичних підходів.

Літературознавча антропологія робить свій внесок в антропологію загалом і антропологію культури зокрема. Коли вона робить цей внесок *літературно*, то це відбувається не лише з погляду на склад, процеси і функції знання і науки, а через особливе естетичне оформлення чи відображення (людського) досвіду, форм сприйняття та інтерпретаційних структур. Література у своїй продуктивній динаміці уяви, наслідування (мімесису) та виконання, з одного боку, *робить* щось із нами *як* із людьми; з іншого боку, як люди ми конструємо, розробляємо наше культурне, екзистенціальне і через це антропологічне знання про нас самих літературно, у літературі та як літературу.

Визначення літературної антропології, яке подає *Metzler Lexikon «Теорія літератури та культури»*, підкреслює два основні напрями: «Один бачить літературу як власну форму антропології, тоді як інший розуміється як реконструкція теоретичної основи для антропології літератури» [12, с. 375]. Концепт літературознавства як антропології було введено у 80-х роках дослідниками Фернандо Поятосом та Говардом Блохом у значенні *literary anthropology*. Цьому поняттю поступається англійське тлумачення слова *anthropology* в розумінні етнології, етнографії або культурної антропології/антропології культури. Отже, наголошує К. Ріддер, коли йдеться про антропологічний поворот, то у цьому контексті мають на увазі етнологічний поворот, а *literary anthropology* розуміють як літературознавчу науку, яка тяжіє до етнології та її предмет дослідження розуміє літературу і поетичну творчість первинно не як об'єкт «мистецтва», а як об'єктивацію, опредмечування «культури», до якої вона історично та географічно належить [13, с. 45–46]. У програмі *literary anthropology* В. Рідель бачить також виражене прагнення спрямувати психологічні науки на поняття «культура» і перейменувати їх у «культурологічні науки». Поняття культури відповідає тоді розумінню культури, форми вираження якої не записано ні в нормах поведінки, ні в суспільних функціях, а проявлено в семіотично опосередкованих формах відображення, які виражають соціальну дію у тісному зв'язку із засобами самовираження культури. Культура тлумачиться як значеннева тканина, виткана членами суспільства, через яку дії перманентно транслюються в інтерпретаційні знаки і символи. У такому розумінні культури обґрунтовано полемічний момент, оскільки це акцентування літературознавчої теорії повертається проти поняття поетичного, яке розумілося і застосовувалося раніше як не-референціальне використання мови, як одна зі звільнених із життєвої практики і повсякденної комунікації мовних ігор [13, с. 433].

Друге значення слова, яке приєднується до німецької поняттєвої традиції, розуміє літературу як антропологію, точніше кажучи, методи літератури стають предметом обговорення для антропологічних тем. К. Ріддер вітає те, що ця методика просувається у широких рамках культурології (гуманітарних наук), що

літературознавство навіть «сьогодні визначається як історична літературознавча наука» [13, с. 53]. При цьому дослідник наголошує, звичайно, що літературознавство не завжди повинно і може бути успадкованою формою історичної соціології культури, тому що це надто тісно звузило б рамки філологічних наук [13, с. 54]. Залишається зробити висновки, що літературознавча антропологія підтримує конкретну роль літератури в розкритті антропологічних інтересів.

У літературній антропології поєднуються два різні аргументаційні напрями, оскільки, з одного боку, більша увага приділяється знанню про людину, а з іншого – відображенню людини в літературі. Оскільки ці обидва аргументаційні напрями інколи навіть суперечать один одному і – саме літературно – можуть використовуватись у продуктивній суперечці, коливається методологічна і, відповідно, літературно-наукова оцінка літературознавчої антропології. Точність вимагає самокритичної рефлексії та розкриття імпліцитних антропологічних передумов і моделей, які повинно проводити кожне літературно-антропологічне дослідження. Тому що вона може стосуватися, насамперед, літератури *або* антропології. З іншого боку, вона може наводити докази і робити висновки історично *або* над-історично.

Літературознавча антропологія у своєму подвійному зацікавленні літературним зображенням й антропологічною орієнтацією науки також методико-історично керується двома різними традиційними лініями, які пояснюють два описані аргументаційні напрями. Одна традиційна лінія відображає літературно-наукове використання тем, питань і проблем антропології. Інтерес до неї з'являється у 1980-х роках у дослідженнях Просвітництва та кінця XVIII ст. Антропологія у цей час пов'язувалась із темами вузького, філософсько-історичного змісту, а отже, виходила з літературно-, філософсько- чи, відповідно, культурно-історичної постановки проблеми. «Загальним апексом [...] є диференційовані і часто суперечливі, амбівалентні результати тієї реабілітації чуттєвості, яка відбувається у XVIII столітті і в антропології пізнього Просвітництва досягає свого апогею» [8, с. 6] й обертається навколо проблеми «цілої людини». Іншу лінію у дослідженні, яка з'являється вже з кінця 70-х років XX ст., можна визначити як розширення культурно-антропологічних, етнологічних та культурно-соціологічних міркувань. Їхні концепти дедалі більше поширювалися на корпус літературних текстів та їх літературно-наукові, особливо дискурсивно-історичні, методи аналізу.

Вольфганг Рідель чітко розділяє ці обидва напрями на літературну антропологію (*Literarische Anthropologie*) (1) та антропологію літератури (*Literaturanthropologie*) (2) [13]. Літературна антропологія (1) робить висновки з окремих літературних текстів. У літературних текстах і за їх допомогою вона показує і *коментує* людину, її самовідображення та саморефлексію. Це вона робить також критично та історично змінним способом. Аргументована скоріше як культурно-наукова, антропологія літератури (2) формулює «культурно-наукове новорозуміння літературознавства як історичної культурної антропології» [13, с. 433].

Сучасний німецький дослідник Лотар ван Лаак виокремлює перспективні напрями літературно-антропологічних праць: літературна антропологія працює

над тим, щоб диференціювати «пластичність людини» і «повноту образу її культурного виду» [11, с. 341]. Антропологія літератури присвячує свої дослідження скоріше соціологічним та культурно-антропологічним методам (дискурсивної) форми цієї літературно-антропологічної різноманітності людини; окрім того, рецептивно-герменевтична систематизуюча перспективізація літературної антропології обговорює естетичні методи, прийоми інсценування, унаочнення і культурного примноження, відображення та самозбагачення, у яких розкривається динаміка людської дії у літературі та за допомогою літератури; і, нарешті, сьогодні (еволюційно) біологічно аргументувальна антропологія літератури ставить питання про природні причини тих своєрідностей та особливостей (і культурне ставлення до них), які є наслідком того антропологічного визначення, що людина «не має визначеної природи» [11, с. 341–342].

Повернемося ще раз до «антропологічного повороту», який стосується не лише руху всередині літературознавчих дисциплін (особливо у європейському просторі) і численних публікацій стосовно історично «антропологічних» тем та текстів, а також наукових зацікавлень XVIII ст. Саме в епоху Просвітництва людина попадає у центр філософських, медичних, теологічних, педагогічних і соціально-політичних зацікавлень: від цього часу психологія займається індивідом, етнологія, своєю чергою, – людським видом у його історичних та географічних варіантах. Для цієї величезної предметної сфери XVIII ст. створює поняття *антропологія* (гр. *anthropos* – людина, *logos* – слово, мова) і засновує нову дисципліну в університетах. XVIII ст. вирізняється всебічним дослідженням людини, її душі та тіла, її бажань і відчуттів. Тому, констатує А. Коженіна, людські почуття втратили свою поетичну невинність [10, с. 17]. Їх вимірюють, за ними спостерігають, їх експериментально стимулюють, записують в історії хвороби та аналізують – стримано в медицині, а також красномовними метафорами в літературі, новими формами вираження у художньому мистецтві, психологічно природною мовою тіла в театрі.

Отже, саме з «людинознавства» впливають методологічні перспективи, які використовує *літературознавча* антропологія для кращого розуміння літературних текстів. Керуючись переконанням, що літературознавство існує для літератури, а не навпаки, мову будемо вести скоріше про пропозиції інтерпретації, ніж про створення і захист теоретичних позицій як самоціль. Германіст В. Рідель виступав проти такої популярної серед літературознавців конкурентної боротьби між систематично закріпленими теоріями, позиціями, схильностями і більш відкрито говорив про літературну антропологію як *одну* з можливих методологічних перспектив чи *один* із можливих варіантів. «Як варіанти у цьому сенсі я розумію способи доступу до текстів і традицій, для яких не є обов'язковими величезні затрати теоретичних знань і які тим не менше (і, можливо, саме із цієї причини) є зручними у використанні, оскільки вони можуть пояснювати та розкривати літературну традицію серед кожного вибраного аспекту («перспективи»), за потреби «по-новому» прочитати її (але не будь-якою ціною), у будь-якому разі поглибити її розуміння і донести її до сучасних читачів (напр., студентів) [...]» [13, с. 355].

Передбачаючи індивідуально-людський, гуманістичний погляд на тексти художньої словесності, літературознавча антропологія тим самим ставить нову призму їх дослідження, наголошує Я. Поліщук. Ця призма, на думку дослідника, зумовлює нове заломлення світла принаймні у трьох планах. Вона пропонує характерний спосіб читання, у ході якого провідним чинником стає гуманістичний сенс твору; змінює ставлення до художнього тексту як такого, своєрідно його «олюднюючи», спонукає переглянути попередні способи інтерпретації художньої літератури, зауважуючи в них брак подібної оптики дослідження [3, с. 28–29]. погоджуючись із думками В. Ізера, дослідник зауважує, що визнання у художньому тексті першопланової ролі людини є імпульсом не лише для кількісної переоцінки цінностей, а й для переосмислення феномену самої людини. Людина трактується як істота, яка намагається вибудувати власний творчий світ. Сприймаючи та переживаючи дійсність, людина культурно трансформує її, задіює свою творчу уяву, а це найбільшою мірою характеризує літературну творчість [3, с. 29]. Отже, погоджуючись з Е. Касперським, стверджуємо, що література, будучи «найпотужнішим мистецтвом, яке ґрунтується на заміні дійсності на знаки, – здатна вбирати в себе образи всіх людських дій і прагнень, а загалом бути фундаментальним джерелом тривання культури і знання про людину» [9, с. 153].

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Література є антропологічно релевантною у двох аспектах: вона звертається до людей і представляє їх, а також естетично формує їхні світогляд і досвід. Людина відчуває те, ким вона є, через літературу; і те, що робить її людиною, вона відображає у літературних текстах. Тому антропологічний підхід у літературознавстві займається полем, яке визначає зв'язок між мовою та способом життя, а також між текстом і життєвим світом. Література є джерелом для отримання знань про людину. Якщо художня література функціонує як засіб для генерування та обговорення «антропологічного» знання, тоді має сенс, навпаки, використовувати її як джерело для знань, які вона створює. Використання антропологічного підходу для аналізу художніх текстів дає змогу по-новому інтерпретувати їх і розглядати людину в різних аспектах її буття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марковський М. Антропологія, гуманізм, інтерпретація. *Теорія літератури в Польщі : антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст.* Київ, 2008. С. 491–503.
2. Музика Т. Домінанти художнього втілення антропологічної концепції Василя Барки. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Філологія».* 2012. Вип. 65. С. 163–167.
3. Поліщук Я. Антропологічна перспектива в літературознавстві. *Філологічні семінари.* 2013. Вип. 16. С. 26–31.
4. Романко Т. Феномен культовості сучасного роману ініціації з погляду літературознавчої антропології. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Філологія.* 2010. № 901. Вип. 59. С. 191–196.

5. Суховій О.М. Антропологія Керкегора: рух філософії до літературності : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04. Харків, 2003. 16 с.
6. Тарнашинська Л. Літературознавча антропологія: новий методологічний проект у дзеркалі філософських аналогій. *Слово і час*. 2009. № 5. С. 48–62.
7. Штейнбук Ф. Текстові стратегії сучасної літератури в контексті антропології тілесно-міметичної категорії голосу. *Сіверянський літопис*. 2008. № 1. С. 103–112.
8. *Anthropologie und Literatur um 1800* / Hrsg. v. J. Barkhoff, E. Sagarra. München : [s. n.], 1992. 277 S.
9. Kasperski E. Dyskurs antropologiczny. O antropologii literatury. *Zasady pierwsze. Śląskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska*. 2007. S. 153–170.
10. Košenina A. Literarische Anthropologie. Die Neuentdeckung des Menschen. München : Akademie Verlag, 2008. 254 S.
11. *Methodengeschichte der Germanistik* / Hrsg. v. J. Schneider. Göttingen : Hubert, 2009. 794 S.
12. Metzler Lexikon Literatur – und Kulturtheorie / Hrsg. von Ansgar Nünning. Stuttgart, 2013. 847 S.
13. *Wahrnehmen und Handeln: Perspektiven einer Literaturanthropologie* / Hrsg. von Wolfgang Braungart, Klaus Ridder, Friedmar Apel. Bielefeld, 2004. 368 S.

REFERENCES

1. Markovskyj M. (2008) Antropologiya, gumanizm, interpretaciya [Anthropology, humanism, interpretation]. *Teoriya literatury v Polshhi : antologiya tekstiv. Druga polovyna XX – pochatok XXI st.* [Theory of literature in Poland: an anthology of texts. The second half of the 20th – the beginning of the 21st century]. K. P. 491–503 [in Ukrainian].
2. Muzyka T. (2013) Dominanty xudozhnogo vtilyennya antropologichnoyi koncepciyi Vasylya Barky [Dominants of the artistic embodiment of Vasyl Barka's anthropological concept]. *Visnyk Xarkivskogo nacionalnogo universytetu im. V.N. Karazina. Seriya: Filologiya* [Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series: Philology]. Xarkiv. Vol. 65. P. 163–167 [in Ukrainian].
3. Polishhuk Ya. (2013) Antropologichna perspektyva v literaturoznavstvi [Anthropological perspective in literary studies]. *Filologichni seminary* [Philological seminars]. K. Vol. 16. P. 26–31 [in Ukrainian].
4. Romanko T. (2010) Fenomen kultovosti suchasnogo romanu iniciaciyi z poglyadu literaturoznavchoyi antropologiyi [The cultphenomenon of the modern novel of initiation from the point of view of literary anthropology]. *Visnyk Xarkivskogo nacionalnogo universytetu imeni V.N. Karazina* [Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. Series: Philology]. Xarkiv. Vol. 59. P. 191–196 [in Ukrainian].
5. Suxovij O.M. (2003) Antropologiya Kerkegora: rux filosofiyi do literaturnosti : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filoz. nauk : specz. 09.00.04 «Filosofska antropologiya, filosofiya kultury» [Kierkegaard's anthropology: the movement of philosophy towards literature]. Xarkiv, 2003. 16 p [in Ukrainian].

6. Tarnashynska L. (2009) Literaturoznavcha antropologiya: novyj metodologichnyj proekt u dzerkali filosofskyx analogij [Literary anthropology: a new methodological project in the mirror of philosophical analogies]. *Slovo i chas* [World and time]. Vol. 5. P. 48–62 [in Ukrainian].

7. Shtejnbuk F. (2008) Tekstovi strategiyi suchasnoyi literatury v konteksti antropologiyi tilesno-mimetychnoyi kategoriyi golosu [Textual strategies of modern literature in the context of anthropology of the body-mimetic category of voice]. *Siveryanskyj litopys* [Severyan annals]. Vol 1. P. 103-112 [in Ukrainian].

8. Anthropologie und Literatur um 1800 [Anthropology and literature around 1800] (1992) Hrsg. v. J. Barkhoff, E. Sagarra. München : [s. n.]. 277 P. [in German].

9. Kasperski E. (2007) Dyskurs antropologiczny. O antropologii literatury. Zasady pierwsze. *Ślupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska*. P. 153-170. [in Polish]

10. Košenina A. (2008) Literarische Anthropologie. Die Neuentdeckung des Menschen [Literary Anthropology. The rediscovery of man]. München : Akademie Verlag. 254 P. [in German].

11. Methodengeschichte der Germanistik [Methodological history of German studies] (2009) Hrsg. v. J. Schneider. Göttingen : Hubert, 2009. 794 P. [in German].

12. Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie [Metzler Lexicon of Literary and Cultural Theory] (2013) Hrsg. von Ansgar Nünning. Stuttgart. 847 P. [in German].

13. Wahrnehmen und Handeln: Perspektiven einer Literaturanthropologie [Perceiving and acting: Perspectives from a literary anthropology] (2004) Hrsg. von Wolfgang Braungart, Klaus Ridder, Friedmar Apel. Bielefeld, 2004. 368 P. [in German].